"विद्यते विद्यते" न तस्य प्राचाद्युदक्रामन्ति इहैव समवलीयन्ते" इत्यादौ श्रुतयश्चात्र प्रमाणम् ।

विद्ध त्रि॰ व्यध-क्त । १छिद्रिते अमरः । २विद्धे २वेधने ३व्याधिते मेदि॰ ४ताड़िते च ।

विद्धकर्ण पु॰ विद्धः कर्ण एव पक्षमस्य । पाठाबाम् (आकनादि) हिङ्ग्वकोषः । स्त्रीत्वमपि तत्रैव अमरः । ङीष् । स्वार्थे क । तत्रार्थे स्त्री शब्द र॰ । [पदार्थे॰त्रि॰ ।

विद्यमान पु॰ विद्-शानच् । १वर्त्तमानकाले, २तद्वति

विद्या स्त्री विद्-क्यप् । १ज्ञाने । २तत्त्वज्ञानात्कारे "विद्यया मृतमश्नुते" इति श्रुतिः । ३दुर्गायां शब्दच॰ ४गणिकारिकाद्वये शब्दच॰ तन्त्रोक्ते ५देवीमन्त्रे च । "यतस्तत्प्रजप्राप्ति तस्य विद्या न विद्यतीति" श्यामास्तवः ।

६विद्याभेदौ शास्त्रे "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसान्यायविस्तरः । धर्मशास्त्रं पुराणञ्च विद्या ह्येताश्चतुर्दश । आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः । अर्थशास्त्रं चतुर्थञ्च विद्या ह्यष्टादशैव ताः" प्रा॰ त॰ विष्णुपु॰ । विद्याभेदे देवताभेदाः हेमा॰ ब्र॰ विष्णुधर्मोत्तरे उक्ता यथा "ऋग्वेदस्तु स्मृतो ब्रह्मा यजुर्वेदस्तु वासवः । सामवेदं तथा विष्णुः शम्भुश्चाथर्ववेदो भवेत् । शिखाप्रजापतिर्ज्ञेया कल्पो ब्रह्मा प्रकीर्त्तितः । सरस्वती व्याकरणं निरुक्तं वरुणः प्रभुः । छन्दो विष्णुस्तथैवाग्निर्ज्योतिषं भगवान् रविः । मीमांसा भगवान् सोमो न्यायमार्गः समीरणः । धर्मश्च धर्मशास्त्राणि पुराणञ्च तथा महः । इतिहासं प्रजाध्यक्षो धनुर्वेदः शतक्रतुः । आयुर्वेदस्तथा साक्षाद्देवो धन्वन्तरिः प्रभुः । कलावेदो महीदेवी नृत्यशास्त्रं महेश्वरः । बहुमणः यक्षराजं रुद्रः पाशुपतं तथा । पातञ्जलमनन्तश्च सांख्यञ्च कपिलो मुनिः । अर्थशास्त्राणि सर्वाणि धनाध्यक्षः प्रकीर्त्तितः । कलाशास्त्राणि सर्वाणि कामदेवो जगद्गुरुः । अन्यानि यानि शास्त्राणि यत्कर्माणि प्रचक्षते । स एव देवता तस्य शास्त्रं कर्म च दैवतम्" । श्रुतौ च विद्याभेदः द्विविधः पराऽपराभेदात् उक्तः । यया ब्रह्मावगमः सा परा "यया ऽक्षरमधिगम्यते सा परेतिश्रुतेः" । ऋग्वेदादिलक्षणा अपरा सा च अध्ययनाध्यापनरूपा ।

विद्याचन(ण) त्रि॰ विद्यया ख्यातः । विद्या+चन(ण) विद्यया विख्याते । [ख्याते ।

विद्याचक्षु पु॰ विद्यया विख्यातः विद्या+चक्षु । विद्यया

विद्यादल पु॰ विद्यायै शमाय दलतेऽसौ । भूर्जवृक्षे शब्दच॰

विद्यादान न॰ ६त॰ । १अध्यापने २पुस्तकादिदाने च । "विद्यादानञ्च अध्यापनेन व्याख्यया विधिवत्पाठेन च भवतीति ज्यो॰त॰रत्न॰ । तत्राध्यापनविधिः श्रुतौ यथा "योऽधीत्यार्षेयो विद्यां न प्रवच्छेत् स काको वाऽन्यजिनुयात् श्रेयसो द्वारमपाहन्युयात् अनध्यापने दोषश्रवणात् तस्यावश्यकत्वं गम्यते । "अष्टवर्षं ब्राह्मणमुपनयीत तमध्यापयीत" इत्यादिस्मृतौ च अध्यापनाविधिलाभः । व्याख्यानादिविधिलाभस्तु "अज्ञानतिमिरोऽपेतान् सन्देहपटलान्वितान् । निरालम्बान् यः कुरुते शास्त्राञ्जनशलाकया । इह कीर्त्तिं राजपूजां लभते सद्गतिं च सः" ज्यो॰त॰ । तद्वेतुपुस्तकादिदानस्यापि वक्ष्यमाणप्रमाणात् तत्स्थानरूपविद्यादानप्रकारः हेमा॰दा॰वह्निपु॰उक्तो यथा "वाजपेयसहस्रस्य सम्यगिष्टस्य यत् फलम् । तत्फलं समवाप्नोति विद्यादानाच्च संशयः । तस्माद्देवालये नित्यं धर्मशास्त्रस्य वा श्रुतेः । पठनं कारयेत् राजन् ! यदीच्छेत् धर्ममात्मनः । गोभूहिरण्यवासांसि शयनान्यासनानि च । प्रत्यहं तेन दत्तानि भवन्ति नृपसत्तम ! । धर्माधर्मौ न जानाति लोकोऽयं विद्यया विना । तस्मात् सदैव धर्मात्मन् ! विद्यादानरतो भवेत् । वेदशास्त्रस्य वृद्धो यदि नैव नृपोत्तम ! । ततोऽज्ञानतमोऽन्धस्य कावस्था जनतो भवेत् । ब्रह्मादयः सुराः सर्वे ऋषयो दग्धकिल्बिषाः । मनुष्याः पितरश्चैव विद्यादाने प्रतिष्ठिताः । चतुर्युगानां राजेन्द्र ! एवमप्रतिसंख्यया । वेदशास्त्रप्रदः स्वर्गे पूज्यते सुरसत्तमैः । इत्युपक्रमे "दानं विशेषफलदं जगतीह नान्यद् विद्यां विहाय वदनाजजताधिवासाम् । गोभूहिरण्यगजवाजिरथादि सर्वं तां यच्छतां किमिति भूप ! भवेत्त दत्तम्" । तत्रैव नन्दिपु॰ "अध्यापयेच्छुभान् शिष्यानभिलाषान् सुमेधसः । एवं विद्याप्रदानं हि सर्वदानोत्तमोत्तमम् । सर्वदा सर्ववर्णानामयं च ध्रुव उत्तमः । अनेन विधिना दत्त्वा विद्यां पुण्यपरो नरः" ।

स्वयंविद्यादानासामर्थ्ये आ॰ त॰ भविष्यपु॰ उक्तं यथा "अध्यापकस्य यो वृत्तिं दत्त्वाऽध्यापयति द्विजान् । किं न दत्तं भवेत्तेन धर्मकर्मार्थमिच्छता" । तद्वेतुभूतपुस्तकादिदानमपि विद्यादानं हेमा॰ दा॰ उक्तं यथा नन्दिपु॰ "विद्या च सुखा दानानां शृणुतोऽस्य विधिं बुधः । श्रुत्वा विद्याञ्च विधिवत् शुद्धया भावितात्मना । सत्पात्रेभ्यश्च तां दद्यात् विधेयाद् गुरुशालिनि उप